

Magdalena Małecka
Zespół Szkół Specjalnych
Im. Marii Grzegorzewskiej w Żarach

**Michał Wawrzynowski - zapomniany współpracownik Marii Grzegorzewskiej,
współtwórca metody ośrodków pracy**

Wstęp

Pedagogika specjalna, jako nauka szczegółowa, skupia się na problematyce osób dysfunkcyjnych, o obniżonej sprawności, jak i niepełnosprawnych w zakresie ich opieki, terapii, kształcenia i wychowania, a szczególnie w zakresie rewalidacji społecznej. W kręgu jej zainteresowania znajdują się więc dzieci chore, niepełnosprawne, niedostosowane społecznie, itp.¹

Zatem rola pedagoga specjalnego polega na wieloaspektowym oddziaływaniu na podopiecznych, mającym na uwadze nie tylko same jednostki, ale i ich najbliższe środowisko. Takie holistyczne podejście do działań i kompetencji nauczyciela tej specjalności jest konsekwencją teoretycznej i praktycznej specyfiki postępowania z dziećmi „specjalnej troski”.

Istotną rolę w sformułowaniu i wprowadzeniu w praktykę zasad postępowania wynikających z tej specyfiki odegrała Maria Grzegorzewska, prekursorka pedagogiki specjalnej w Polsce, która w znaczący sposób przyczyniła się nie tylko do rozwoju tej nauki, ale stworzyła też podstawy systemu edukacji specjalnej w naszym kraju, m.in. poprzez powołanie Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej.

Niemal od samego początku drogi zawodowej, z uwagi na zakres swych zainteresowań, nawiązała współpracę ze znanymi postaciami nurtu **Nowego Wychowania**, m.in. z J. Joteyko, E. Claparedem, O. Decrolym, ale w swej działalności korzystała również z dokonań innych znaczących pedagogów.

Głównym założeniem pedagogów identyfikowanych z Nowym Wychowaniem było *„przeciwstawianie się tradycyjnym metodom przyznającym istotną rolę w nauczaniu i wychowaniu nauczycielowi, natomiast koncentrowanie procesu pedagogicznego na dziecku, jego własnej aktywności, potrzebach wieku, jego osobistych upodobaniach i zainteresowaniach”*².

M. Grzegorzewska w trakcie swej pracy naukowej i organizacyjnej nawiązała współpracę z wieloma wybitnymi pedagogami polskimi, takimi jak: M. Stefanowska (założycielka pierwszej polskiej szkoły dla dzieci lekko upośledzonych umysłowo), J. Doroszevska, W. Łuniewski (współtwórca Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej), W. Radwan (współtwórca Państwowego Instytutu Nauczycielskiego), czy J. Korczak. Ich wspólna działalność zapoczątkowała

¹ W. Dykcik, *Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki*, [w:] W. Dykcik (red.), *Pedagogika Specjalna*, Poznań, 2001, s. 13.

² S. Sztobryn, *Pedagogika Nowego Wychowania, Nowe Wychowanie w polskiej pedagogice okresu Drugiej Rzeczypospolitej 1918 - 1939*, [w:] Kwieciński Z, Śliwerski B. (red.), *Pedagogika 1; Podręcznik Akademicki*, Warszawa 2003, s. 278.

funkcjonowanie ważnych instytucji pedagogicznych, działających na rzecz zaspokajania potrzeb dzieci o szczególnych potrzebach.

Wśród współpracowników Marii Grzegorzewskiej, wybitnych praktyków i teoretyków pedagogiki specjalnej, szczególną rolę odegrał **Michał Wawrzynowski**. Jest to postać zapomniana. A przecież to właśnie on **przyczynił się w ogromnej mierze do stworzenia podstaw metodyki nauczania specjalnego**. Dlatego należy go przywrócić powszechnej świadomości pedagogów, czemu właśnie służy niniejsze opracowanie.

Życie i działalność Michała Wawrzynowskiego

Michał Wawrzynowski urodził się 1 września 1899 w Rabie Wyżnej. Pochodził z rodziny inteligentkiej, był synem nauczyciela. Po śmierci ojca opieką i wychowaniem Michała zajął się jego stryj, proboszcz w Nowym Targu.

W czasie pierwszej wojny światowej młody Michał walczył jako żołnierz I Brygady Legionów, a po jej zakończeniu podjął studia w Warszawie i Wiedniu.

Po powstaniu Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej, (co miało miejsce 4 lipca 1922 roku) Wawrzynowski związał się z tą placówką na dłużej, pełniąc funkcję jednego z wykładowców. Stał się również bliskim współpracownikiem dyrektora Instytutu – Marii Grzegorzewskiej.

Głównym obszarem działalności Wawrzynowskiego były wykłady z metodyki nauczania i wychowania upośledzonych umysłowo, w których przedstawiał między innymi zagadnienia znaczenia naukowego i społecznego opieki wychowawczej nad upośledzonymi umysłowo, przystosowalności i samowystarczalności, zadań wychowawczych szkolnictwa specjalnego, jak również problematykę rozwoju fizycznego i psychicznego niepełnosprawnych intelektualnie.

Wawrzynowski „*swoje poglądy na temat nauczania i wychowania stosował w praktyce, w codziennej pracy w istniejącej przy Instytucie <<Szkole Ćwiczeń>>, której był kierownikiem administracyjnym*”³.

Poza pracą nauczycielską w Szkole Ćwiczeń i naukową w Instytucie Pedagogiki Specjalnej, Michał Wawrzynowski był czynnym działaczem Sekcji Szkolnictwa Specjalnego, powołanej do życia w roku 1924 przez Zarząd Główny Związku Nauczycielstwa Szkół Powszechnych. Sekcja wydawała kwartalnik ***Szkoła Specjalna***, którego redaktorem naczelnym była M. Grzegorzewska, a funkcję redaktora odpowiedzialnego pełnił Wawrzynowski.

Sekcja Szkolnictwa Specjalnego zorganizowała dwa Zjazdy Nauczycieli Szkół Specjalnych, podczas których Michał Wawrzynowski wygłosił referaty: ***Czytania i pisanie metodą Decrolyego w zastosowaniu do szkolnictwa upośledzonych umysłowo***, będący pierwszą próbą dostosowania tej metody do warunków polskich oraz ***Styczne momenty w nauczaniu i wychowaniu anormalnych różnych typów***, poruszający problematykę zaspokajania potrzeb społecznych w szkolnictwie specjalnym⁴.

³ R. Marcinkowski, *Życie i działalność pedagogiczna Michała Wawrzynowskiego*, Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. W. Jamrożka, Poznań 1997.

⁴ Tamże, s. 109.

Od 1925 roku Michał Wawrzynowski sprawował obowiązki wizytatora ministerialnego do spraw szkolnictwa specjalnego. W latach 1928 – 1935 pełnił również funkcję posła w Sejmie Ustawodawczym, gdzie zajmował się problematyką szkół specjalnych oraz opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym.

Chcąc poszerzyć zakres doświadczeń zawodowych, Michał Wawrzynowski odbył liczne podróże zagraniczne, poznając system organizacji szkolnictwa specjalnego m.in. w Czechosłowacji, Austrii i na Węgrzech. Owocem tych podróży były sprawozdania i artykuły zamieszczane w **Szkole Specjalnej**. Brał udział również w Kongresie w Nowym Jorku, poświęconym niewidomym, gdzie przedstawił stan opieki nad osobami dotkniętymi tym typem niepełnosprawności w Polsce.

Sporo uwagi poświęcił także opiece penitencjarnej. Na łamach **Szkoły Specjalnej** opublikował artykuł **Przegląd stanu więziennictwa**, w którym zapoznał czytelników ze stanem więziennictwa w Polsce oraz zwrócił uwagę na potrzebę zorganizowania systemu opieki penitencjarnej nad młodocianymi przestępcami⁵. **Możemy zatem zauważyć, że krąg tematyki, którą się interesował i zajmował, był bardzo szeroki.**

Oprócz własnych artykułów Michał Wawrzynowski dokonywał recenzji publikacji innych autorów, m.in. Georga Kerchensteinera oraz S. Kopczyńskiego, głównie na łamach **Szkoły Specjalnej**.

Brał również udział w popularyzacji osiągnięć polskiej oświaty w Europie. W numerze styczniowym angielskiego pisma **The New Era**, poświęconym w całości polskiej oświacie, nazwanej „pionierską”, zamieścił krótką charakterystykę Szkoły Ćwiczeń Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej w Warszawie. Podobnie we francuskojęzycznej pracy zbiorowej pt. **Oświata w Polsce** (wydanej przez Międzynarodowe Biuro Wychowania w Genewie) Wawrzynowski dał kilkustronicowy obraz działalności i dorobku Szkoły Ćwiczeń, z którą był związany⁶.

Wybuch drugiej wojny światowej zmienił charakter pedagogicznej działalności Michała Wawrzynowskiego. Po utworzeniu 4 października 1939 roku Powstańczych Oddziałów Specjalnych „Jerzyki”, został kierownikiem nauczania cywilnego. Pod pseudonimem „Znachor” zorganizował specjalny oddział oświaty, w którym uczniowie zdawali egzaminy okresowe i promocyjne przed komisją nauczycieli (której często sam był członkiem) delegowaną przez dział Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą⁷.

W grudniu 1942 roku Michał Wawrzynowski został aresztowany i osadzony w obozie koncentracyjnym na Majdanku, gdzie zamordowano go 10 kwietnia 1943 roku.

Metodyka nauczania dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w ujęciu Michała Wawrzynowskiego

Będąc **pracownikiem naukowym** Państwowego Instytutu Pedagogiki Specjalnej oraz **nauczycielem** w Szkole Ćwiczeń istniejącej przy Instytucie, Michał Wawrzynowski dogłębnie poznał specyfikę pracy z dziećmi niepełnosprawnymi intelektualnie. Poprzez swe doświadczenia i obserwacje

⁵ M. Chomczyńska, *Zasługi dla pedagogiki specjalnej*, „Szkola Specjalna” 1985, nr 2, s. 111.

⁶ R. Marcinkowski, *Życie i działalność...*

⁷ Tamże, s. 112.

nabrał przekonania, że niezbędne jest stworzenia nowego programu nauczania, który byłby spójny i kształtowałby wieloaspektowo rozwój dzieci upośledzonych umysłowo.

Dlatego, mając na uwadze te doświadczenia oraz korzystając z założeń metody Owidiusza Decroly'ego (uważanej wówczas za wzorcową), opracował program nauczania dla swych podopiecznych. Była to pierwsza próba przystosowania dokonań wielkiego Belga do polskich realiów i doświadczeń.

Według Michała Wawrzynowskiego punktem wyjścia „(...) całej pracy szkolnej staje się dziecko, jego osobowość, zainteresowania i zasób zdobytego doświadczenia. Na wszechstronnym poznaniu dziecka i jego zainteresowań oraz środowiska, w którym się ono rozwija i wzrasta, kształtuje się przede wszystkim i rozszerza budowa programu szkoły. Materiał nauczania wypływa z życia i stopniowo rozwija się z rozwojem zainteresowań dziecka”⁸.

Zatem program musi opierać się na działaniu dziecka i czynnej postawie względem materiału dydaktycznego: samodzielnym badaniu i dociekanium.

Dlatego też w pierwszych latach nauki opieramy się na świecie najbliższym dziecku, bezpośrednio z nim związanym, konkretnym i namacalnym oraz na zjawiskach, które w świecie tym zachodzą.

Metoda kształcenia dzieci upośledzonych umysłowo w ujęciu Wawrzynowskiego korzysta z dwóch głównych zasad: grupowania tematyki wokół jednego ośrodka, który uważa się za najważniejszy, oraz stopniowania wiadomości od najprostszych do bardziej złożonych, coraz trudniejszych⁹.

Poza sformułowaniem tych ogólnych założeń Michał Wawrzynowski opracował szczegółowy program nauczania, podzielony na sześć poziomów, stopniowo przygotowujący dziecko niepełnosprawne do uczestnictwa w otaczającej go rzeczywistości społecznej i przyrodniczej. Program ten, opublikowany w formie podręcznika pt. **Opieka wychowawcza nad dzieckiem upośledzonym umysłowo**, stał się podstawą nauczania i wychowania w polskich szkołach specjalnych w czwartej dekadzie XX w. **Wskazane byłoby, aby zapoznali się z nim także współcześni pedagodzy pracujący z dziećmi niepełnosprawnymi.** W zakresie treści nauczania program Wawrzynowskiego pozostaje w znacznym stopniu aktualny (poza oczywistymi zmianami wynikającymi z przemian społecznych i postępu nauki). Natomiast w zakresie zasad pracy i proponowanych metod, a ponadto jako wykładnia filozofii podejścia do dziecka i jego potrzeb, w ogóle się nie zestarzał. Przeciwnie, **nadal może dać wiele do myślenia osobom, które podejmują trud pracy z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.** Stwierdzenie to nie jest gołosłowne. Aby tego dowieść, w kolejnym rozdziale zestawimy niektóre koncepcje Michała Wawrzynowskiego z dorobkiem współczesnej nauki.

Aktualność metody Michała Wawrzynowskiego

Przede wszystkim należy zauważyć, że w niczym nie zdezaktualizowała się zasada, według której zbudowany jest program nauczania - treści poznawcze stopniowo narastają w każdej następnej klasie, a te same tematy rozpatrywane są coraz szerzej, w innym kontekście, przy uwzględnieniu poziomu możliwości uczniów, zaś realizacja różnych treści (polonistycznych, matematycznych, technicznych,

⁸ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza nad dzieckiem upośledzonym umysłowo*, Warszawa 1931, s.38.

⁹ Tamże, s. 43.

plastycznych, muzycznych, wychowania fizycznego) pozostaje w ścisłym związku ze środowiskiem społeczno – przyrodniczym.

Pierwszym obszarem zainteresowań Michała Wawrzynowskiego w edukacji dzieci upośledzonych umysłowo jest **ćwiczenie zmysłów**, z uwagi na spostrzeganie jako proces tworzenia wyobrażeń, pojęć, wniosków i sądów. Ze względu na usprawnianie zmysły ćwiczenia, które zaproponował, dzielimy na: wzrokowe, słuchowe, zmysłów skórnych i zmysłu mięśniowego¹⁰.

Aktualnie, w ocenie autorki niniejszego opracowania, szczególnie dwie metody pracy z dzieckiem niepełnosprawnym podejmują zagadnienie ćwiczenia wszystkich zmysłów i wykorzystują niektóre elementy metody Michała Wawrzynowskiego.

Pierwszą z nich jest **metoda integracji sensorycznej**. To „(...) proces w którym następuje organizacja dostarczanych do naszego mózgu wrażeń sensorycznych tak, aby mogły być wykorzystane w celowym działaniu, czyli w reakcjach adaptacyjnych, służących do wykonania określonej czynności, (...)”¹¹.

Według Wawrzynowskiego „(...) nauczyciel musi tylko umiejętnie pracą dzieci kierować i stosując się do ich poziomu intelektualnego i zainteresowania, zaprawiać je do pokonywania trudności, kształcąc przez to uwagę i postrzeganie. W ćwiczeniach zmysłów zachować jednak musimy porządek, (...) aby dziecko odbierało wrażenia wszystkimi zmysłami (...)”¹².

W podobny sposób istotę ćwiczenia zmysłów traktuje metoda określana jako **stymulacja polisensoryczna**. Celem zajęć jest dostarczanie dzieciom określonej ilości i jakości bodźców sensorycznych pobudzających zmysły do działania. Spotkanie w kręgu przynosi dziecku poczucie bezpieczeństwa, przyjemność i zadowolenie, stanowi okazję do spotkania terapeuty i dzieci jako równych sobie partnerów, sprzyja rozwojowi komunikacji oraz budowaniu relacji między osobami¹³.

Istnieją też metody skupiające się na pobudzaniu jednego zmysłu np.: metoda muzykoterapii (słuch), metoda W. Sherborne (dotyk), metoda Knilla (dotyk i komunikacja).

Metoda M. Wawrzynowskiego w zakresie **edukacji polonistycznej** uwzględnia **okres przygotowawczy do nauki pisania i czytania** „(...) polegający na ogólnym rozwoju inteligencji dziecka, rozwoju mowy, ćwiczeniach rysunkowych, ćwiczeniach zmysłów, ćwiczeniach ruchowych”¹⁴. Bez trudu można zauważyć podobieństwo tych założeń do koncepcji, które zaprezentowała Marta Bogdanowicz w stworzonej przez siebie **metodzie dobrego startu**.¹⁵ Zadaniem początkowych etapów tej metody jest jednoczesne rozwijanie funkcji językowych, funkcji spostrzeżeniowych (wzrokowych, słuchowych, dotykowych, kinestetycznych) i motorycznych oraz współdziałania między tymi funkcjami, czyli integracji percepcyjno - motorycznej. Są to funkcje, które leżą u podstaw złożonych czynności czytania i pisania. W tym modelu pracy założenia Wawrzynowskiego są obecne i niezmiennie aktualne.

Według metody wzrokowo - naturalnej Decroly'ego, wykorzystanej w metodzie ośrodków zainteresowań, Michał Wawrzynowski opracował system **nauczania języka polskiego**, w którym

¹⁰ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 105 - 106.

¹¹ www.integracja-sensoryczna.pl/integracja_sensoryczna/metoda.html

¹² M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 116 – 117.

¹³ R. Kufel, P. Kufel, J. Kielin, *Poranny krąg, czyli stymulacja polisensoryczna według pór roku*, [w:] J. Kielin (red.), *Rozwój daje radość*, Gdańsk 2009, s. 176.

¹⁴ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 90.

¹⁵ www.rzem.thedefecould.com

wprowadził: etykietowanie przedmiotów, czasowniki jako elementy ruchu, przymiotniki i przysłówki jako określanie cech przedmiotów znanych z poprzednich etapów, a także ich wzajemny stosunek jako etap przejściowy do analizy wyrazów i wyodrębniania dźwięków i poznania litery. Na tej podstawie następowało ilustrowanie tematu pracy dnia, układanie zdania z poznanych wyrazów i liter oraz podpisywanie rysunków, a gramatyka języka polskiego była traktowana nie teoretycznie, lecz użytecznie - służyła kształtowaniu poprawnej wymowy i pisowni.

Ten model nauczania wciąż jest w użyciu. W ujęciu współczesnej metodyki nazywa się go analityczno – syntetycznym, a punktem wyjścia jest w nim wyraz lub zdanie. Za pomocą analizy słuchowej lub wzrokowej przechodzimy od zdania do wyrazu, a od wyrazu do elementu – zgłoski lub głoski oraz litery. Skoro głoska i odpowiadająca jej litera zostały w czynnościach analizy wyodrębnione, wówczas nie powinien sprawiać dzieciom większej trudności proces syntezy, czyli rekonstrukcja wydzielonych elementów pierwotnej całości, to jest wyrazu. Metody analityczno -syntetyczne początkowej nauki czytania istnieją obecnie w co najmniej trzech odmianach: wyrazowa metoda analityczno-syntetyczna o charakterze wzrokowym, wyrazowa metoda analityczno-syntetyczna o charakterze fonetycznym i wyrazowa metoda analityczno-syntetyczna o charakterze funkcjonalnym. We wszystkich przypadkach podstawą do analizy są tak zwane wyrazy podstawowe. Ich dobór opiera się zazwyczaj na dwóch kryteriach: fonetycznym (zgodność wymowy z zapisem graficznym) i graficznym (łatwość w kreśleniu liter składających się na wyraz)¹⁶. Elementem wiążącym te metody jest praca z dziećmi w oparciu o wyrazy, tak aby obejmowały obraz wzrokowo¹⁷.

Wyraźne podobieństwa widać też pomiędzy metodą Wawrzynowskiego i **metodą globalnego czytania** autorstwa Glenna Domana. W obu pierwszym krokiem jest wprowadzanie zestawu pojedynczych słów jako zestawu plansz. W metodzie Domana następnym krokiem jest nauka czytania wyrażeń dwuwyrzowych (rzeczowniki i przymiotniki oraz przeciwieństwa). Potem formułujemy z dzieckiem proste zdania i je rozbudowujemy, a na koniec tworzymy książeczkę w oparciu o opis zdaniowy obrazków¹⁸. W ujęciu Wawrzynowskiego rozpoczynamy od etykietowania przedmiotów, a następnie przechodzimy do łączenia wyrazów, wprowadzania czasowników, przymiotników i przysłówków. Określamy również wzajemny stosunek przedmiotów oraz wyodrębniamy dźwięki wyrazów. Jednocześnie dochodzi do ilustrowania danej tematyki oraz sformułowania podpisu w postaci zdania¹⁹.

W przypadku **nauczania matematyki** ważne jest kształtowanie u podopiecznych spostrzegawczości, uwagi, pamięci, wyobraźni, myślenia, aby działania matematyczne nie były dla nich niezrozumiałe i mechaniczne²⁰.

Program nauczania według M. Wawrzynowskiego opiera się na sześciu poziomach nauczania materiału matematyki, poprzez: pojęcia wstępne, tj. obrazy liczbowe, liczenie, cyfry oraz dodawanie i odejmowanie, po najprostsze zadania ułamkowe, mające odbicie w praktyce, obliczanie procentów, powierzchni itp. Wprowadzenie pojęć rachunkowych opiera się na dwóch metodach: metodzie wyczerpywania elementów dwóch zbiorów i ich porównanie (wprowadzanie pojęć mniej – więcej

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 99.

¹⁸ www.edukacja.edux.pl

¹⁹ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 99 – 101.

²⁰ Tamże, s.105 – 106.

– równo), oraz metodzie odwzorowywania (podobnego, w szeregu oraz w szeregu specjalnie skonstruowanym) czyli nadania zbiorom pewnych cech²¹.

Obecnie edukacja matematyczna, według Edyty Gruszczyk Kolczyńskiej, w początkowym etapie edukacyjnym (dla sześciolatków), określa formy pracy z dzieckiem jako zbliżone do metod i form nauczania matematyki dzieci upośledzonych umysłowo. Bowiem obejmuje kręgi tematyczne, m.in.: kształtowanie umiejętności liczenia, a także dodawania i odejmowania, rozwijanie umiejętności mierzenia długości, klasyfikacje - czyli „(...) *wspomaganie rozwoju czynności umysłowych potrzebnych dzieciom do tworzenia pojęć. Jest to dobre wprowadzanie dzieci do zadań o zbiorach i ich elementach*”²².

Podejście prezentowane przez Wawrzynowskiego osiemdziesiąt lat temu i współczesne koncepcje są również w tym zakresie bardzo zbliżone – podobna jest tak kolejność wprowadzanych zagadnień, jak też sam zakres tych zagadnień czy nacisk na ich praktyczne zastosowanie.

Podsumowanie

Każdy pedagog specjalny w obrębie działań opiekuńczych, wychowawczych i kształcących musi spełnić różnorodne zadania i funkcje, które podyktowane są psychosomatycznymi predyspozycjami uczniów, „(...) *różnymi czynnikami, ogólnie biorąc tymi tkwiącymi w dziecku, a będącymi konsekwencją jego upośledzenia i płynącymi ze środowiska społecznego*”²³.

A zatem **pedagog specjalny (i nie tylko specjalny – każdy pedagog pracujący z dzieckiem specjalnej troski)** musi odznaczać się **specjalnym stosunkiem** do jednostki upośledzonej, musi potrafić nawiązać kontakt z drugim człowiekiem oraz zrozumieć wartość społeczną swej pracy. Musi być również wyjątkowo odpowiedzialny za organizację procesu dydaktyczno – wychowawczego jednostki upośledzonej²⁴.

Właściwa organizacja pracy z dzieckiem upośledzonym wymaga od nauczyciela poszukiwania optymalnych sposobów nauczania, odpowiednio dobranych form i metod pracy, jak też środków dydaktycznych, uwzględniających potrzeby uczniów i ich możliwości rozwojowe. Zdaniem Michała Wawrzynowskiego „(...) *nauczyciel dziecka anormalnego, chcący je należycie rozwijać i stosować odpowiednie metody nauczania i wychowania, nie może zasklepić się w jakimś szablonie, ale musi głębiej sięgać w życie i z wszelkich jego dziedzin, czerpać wskazania, co do swego postępowania (...)*”²⁵. Z kolei według Marii Grzegorzewskiej praca pedagoga specjalnego polega na uszczęśliwianiu drugiego człowieka drogą rozwijania w nim nowych dróg poznania, pobudzania rozwoju tego, co zahamowane, budzeniu tego, co ludzkie w człowieku. O to apelował również Michał Wawrzynowski²⁶. Zdaniem autorki niniejszego opracowania każdy pedagog specjalny (i nie tylko specjalny) powinien dążyć do realizacji tego właśnie postulatu.

²¹ Tamże, s. 108.

²² E. Gruszczyk Kolczyńska, E. Zielińska, *Dziecięca matematyka; Edukacja matematyczna dzieci w domu, w przedszkolu i szkole*, Warszawa, 1997, s. 10.

²³ H. Borzyszkowska, *Pedagog specjalny a dziecko upośledzone w rodzinie*, [w:] A. Hulek (red.), *Funkcje pedagogiki specjalnej w systemie oświatowo – wychowawczym*, Wrocław 1981, s. 120.

²⁴ J. Pańczyk, *Kształcenie pedagogów specjalnych*, [w:] W. Dykciak (red.), *Pedagogika specjalna*, Poznań 2001, s. 115.

²⁵ M. Wawrzynowski, *Opieka wychowawcza...*, s. 9.

²⁶ C. Kossakowski, *Pedagog specjalny - między tradycją a dniem dzisiejszym*, „Szkoła Specjalna” 2001, nr 4, s. 196.

Każdy młody nauczyciel, będący na początku drogi zawodowej (a takim właśnie jest autorka artykułu), pragnie rozwijać się i doskonalić swój warsztat pracy. Aby poszerzać zakres wiedzy i oddziaływać terapeutycznych można odwoływać się do literatury naukowej, uczestniczyć w specjalistycznych formach doskonalenia zawodowego, rozmawiać ze starszymi koleżankami i kolegami. Warto jednak również sięgnąć do źródeł. Lektura prac Marii Grzegorzewskiej czy Michała Wawrzynowskiego pomaga w prawidłowym wyznaczeniu priorytetów pracy i wyrobieniu właściwej postawy wobec naszych uczniów. Autorka tego opracowania może to już stwierdzić na podstawie osobistego doświadczenia.

Bibliografia:

- Borzyszkowska H., *Pedagog specjalny a dziecko upośledzone w rodzinie*, [w:] Hulek A. (red.), *Funkcje pedagogiki specjalnej w systemie oświatowo – wychowawczym*, Ossolineum, Wrocław 1981.
- Chomczyńska M., *Zasługi dla pedagogiki specjalnej*, „Szkoła Specjalna” 1985, nr 2.
- Dykcik W., *Wprowadzenie w przedmiot pedagogiki specjalnej jako nauki*, [w:] Dykcik W. (red.), *Pedagogika specjalna*, WN UAM, Poznań 2001.
- Gołuzd A., *Projekt edukacyjny 2009*, KN Gliwice, [w:] www.kn.gliwice.edu.pl (dostęp 01.05.2010r.).
- Gruszczyk Kolczyńska E., Zielińska E., *Dziecięca matematyka; Edukacja matematyczna dzieci w domu, w przedszkolu i szkole*, WSiP, Warszawa 1997.
- Kossakowski C., *Pedagog specjalny - między tradycją a dniem dzisiejszym*, „Szkoła Specjalna” 2001, nr 4.
- Kufel R., Kufel P., Kielin J., *Poranny krąg, czyli stymulacja polisensoryczna według pór roku*, [w:] Kielin J. (red.), *Rozwój daje radość*, GWP, Gdańsk 2009.
- Marcinkowski R., *Życie i działalność pedagogiczna Michała Wawrzynowskiego*, Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem dr hab. W. Jamrożka, Zakład Historii Wychowania WSE UAM, Poznań 1997.
- Pańczyk J., *Kształcenie pedagogów specjalnych*, [w:] Dykcik W. (red.), *Pedagogika specjalna*, WN UAM, Poznań 2001.
- Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo APS, Warszawa 1998.
- Stobnicka Stolarska P., *Wspomaganie rozwoju mowy dzieci z niepełnosprawnością złożoną z wykorzystaniem elementów metody Integracji Sensorycznej; Część I*, „Rewalidacja” 2001 nr 1.
- Sztobryn S., *Pedagogika Nowego Wychowania; Nowe Wychowanie w polskiej pedagogice okresu Drugiej Rzeczypospolitej 1918-1939*, [w:] Kwieciński Z., Śliwerski B. (red.), *Pedagogika 1; Podręcznik Akademicki*, PWN, Warszawa 2003.
- Wawrzynowski M., *Opieka wychowawcza nad dzieckiem upośledzonym umysłowo*, Warszawa 1931. www.edukacja.edux.pl (dostęp 01.05.2010r.).
- www.integracja-sensoryczna.pl/integracja_sensoryczna/metoda.html (dostęp 01.05.2010r.).
- www.rzem.thedefecould.com (dostęp 01.05.2010r.).
- www.szkolnictwo.pl (dostęp 01.05.2010r.).